

Державний науково-дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки

ФОРМУВАННЯ РИНКОВИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

**Збірник наукових праць
№7-8 (242-243)**

Київ 2021

**Формування ринкових відносин в Україні: Збірник наукових праць
Вип. 7–8 (242–243). – К., 2021. – 139 с.**

Рекомендовано Вченою радою ДНДІМЕ

Протокол № 4 від 30.08.2021 р.

Збірник статей присвячено науковим здобуткам молодих науковців – аспірантів та здобувачів наукових ступенів кандидата та доктора економічних наук. Він охоплює широкий спектр проблем із таких напрямів:

- макроекономічні аспекти сучасної економіки;
- інноваційно–інвестиційна політика;
- економічні проблеми розвитку галузей та видів економічної діяльності;
- розвиток регіональної економіки;
- соціально–трудова проблеми.

Розраховано на науковців і спеціалістів, які займаються питаннями управління економікою та вивчають теорію та практику формування ринкових відносин в Україні.

Відповідно до Наказу Міністерства освіти і науки України від 28 грудня 2019 р. № 1643 даний збірник віднесено до Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук, категорія «Б».

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

СТУДІНСЬКА Г.Я., доктор економічних наук (головний науковий редактор)
ХОДЖАЯН А.О доктор економічних наук, професор (заступник наукового редактора)
ПАСІЧНИК Ю.В. доктор економічних наук, професор (заступник наукового редактора)
ЗАХАРІН С.В., доктор економічних наук, с.н.с. (заступник наукового редактора)
АЛЕКСЕЄВ І.В., доктор економічних наук, професор
НЕБОТОВ П.Г., кандидат економічних наук, директор
ВАРНАЛІЙ З.С., доктор економічних наук, професор
ГУЖВА І.Ю., доктор економічних наук
ПИПА В.І., доктор економічних наук, професор
КИЗИМ М.О., доктор економічних наук, професор, член–кор НАНУ
КУЛЬПІНСЬКИЙ С.В., доктор економічних наук
КОРНЄЄВ В.В., доктор економічних наук, професор
КРАСКЕВИЧ В.Є., доктор технічних наук, професор
ЛОПУШНЯК Г.С., доктор економічних наук, професор
КИЧКО І.І., доктор економічних наук, професор
ШОСТАК Л.Б., доктор економічних наук, професор
ГАРБАР Ж.В., доктор економічних наук, доцент, професор
ЧЕРКАШИНА К.Ф., кандидат економічних наук, доцент
ІВАНОВ Є.І., кандидат економічних наук (відповідальний секретар)

МІЖНАРОДНА РЕДАКЦІЙНА РАДА

АГНЕСЦКА ДЗЮБІНСЬКА, доктор філософії, Економічний університет м. Катовіце, Польща, професор кафедри менеджменту підприємства
АДАМ САМБОРСЬКІ, доктор філософії, Економічний університет м. Катовіце Польща, кафедра менеджменту підприємства
АНАТОЛІЙ ЗІНОВІЙОВИЧ КОРОБКІН, доцент, к.е.н, завідувач кафедри економічних і правових дисциплін, ЗО «Білоруський торгово–економічний університет споживчої кооперації», Білорусь, Гомель
ВІРГІНІЯ ЮРЕНІЄНЕ, професор, доктор наук, завідувач кафедри філософії та культурології, Каунаський факультет, Вільнюський університет, Литва
ГОРБОВИЙ АРТУР ЮЛІАНОВИЧ, професор, доктор технічних наук, Словацька Академія аграрних наук, член відділення економіки та менеджменту, (Словацька республіка)
ДІАНА СПУЛБЕР, доктор філософії, Університет Генуї, асистент професора кафедри філософії суспільств, м. Генуя (Італія)
ІВАН ТЕНЕВ ДМИТРОВ, професор, доктор економічних наук, Університет «проф. д–р Асен Златаров», завідувач кафедри економіки і управління, м. Бургас (Болгарія)
МІТАР ЛУТОВАЦ, професор, доктор технічних наук, Університет Уніон ім. Миколи Тесла, факультет індустріального управління, завідувач кафедри технологій, м. Белград (Сербія)
ЮРАЙ СІПКО, професор, доктор економічних наук, Словацька Академія наук, директор інституту економічних досліджень, м. Братислава (Словацька республіка)
СОФІЯ ВИШКОВСЬКА, професор, доктор наук, зав. кафедри організації і управління (факультет управління) Технологічно–природничий університет ім. Яна і Єнджея Снядецьких у Бидгощі, Бидгощ, Польща
СТЕФАН ДИРКА, доктор економічних наук, професор, Вища економічна школа, м. Катовіце, Польща, професор кафедри менеджменту і маркетингу. Міжнародний акредитованого Міністерства науки і освіти Республіки Казахстан
ТОМАШ БЕРНАТ, професор, доктор наук, завідувач кафедри мікроекономіки, факультет економіки і менеджменту, Щецинський університет, Польща

Друковане періодичне видання «Формування ринкових відносин в Україні»

внесене в міжнародну базу даних періодичних видань:

ISSN 2522–1620

Key title: Formuvannâ rînkovîh vidnosin v Ukraïni

Abbreviated key title: Form. rînkovîh vidnosin Ukr.

Індексування і реферування: Україніка Наукова, Джерело

Міжнародні інформаційні та наукометричні бази даних: Google Scholar, Index Copernicus International (ICI), Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського.

Формування ринкових відносин в Україні, 2021. Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації Серія КВ 22545–12445ГПР від 20.02.2017 року

© Державний науково–дослідний інститут інформатизації та моделювання економіки, 2021

Земельна реформа в «полоні» інститутів держави та громадянського суспільства

Предметом дослідження є оцінка впливу інститутів держави та громадянського суспільства на результативність земельної реформи в Україні.

Мета статті – розкрити значення інститутів держави і громадянського суспільства для підвищення результативності та уникнення тупикових ситуацій на фінальній стадії земельної реформи в Україні.

Методологія проведення роботи включає використання теоретичного аналізу для формування науково–практичних засад інституційного забезпечення земельної реформи в Україні, елементів імперативного методу – для з'ясування достатності законодавчого забезпечення та доцільності заходів із тотального роздержавлення і приватизації земель загальнонародної власності, методу прогнозування – для встановлення можливих негативних наслідків від застосування недосконалих інститутів держави та громадянського суспільства.

Результати роботи. Розкрито значення інститутів держави і громадянського суспільства для успішного завершення земельної реформи в Україні. Виходячи із недосконалості або недотримання цих інститутів, дана оцінка та наведено прогноз заходів земельної реформи в контексті національної, економічної та продовольчої безпеки України.

Висновки. Досягнення цілей земельної реформи є неможливим без ефективних інститутів держави та громадянського суспільства. На жаль, в ході її проведення з'явилися недостатньо узгоджені між собою (щодо державної і приватної власності на землю) та перехідні (щодо мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення) інститути. Такі інститути в рамках інституційної теорії трактуються як інституційні пастки. Для виходу із них важливо спиратися на владу закону та можливості громадянського суспільства.

Ключові слова: землі сільськогосподарського призначення, земельні відносини, земельна реформа, ринок землі, інститут (держави, громадянського суспільства), інституційна пастка.

ЗАХАРЧЕНКО В.І.

Земельная реформа в «плёну» институтов государства и гражданского общества

Предметом исследования является влияние институтов государства и гражданского общества на результативность земельной реформы в Украине.

Цель статьи – раскрыть значение институтов государства и гражданского общества для повышения результативности и избежания тупиковых ситуаций на финальной стадии земельной реформы в Украине.

Методология проведения работы включает использование теоретического анализа для формирования научно–практических основ институционального обеспечения земельной реформы в Украине, элементов императивного метода – для выяснения достаточности законодательного обеспечения и целесообразности мер по тотальному разгосударствлению и приватизации земель общенародной собственности, метода прогнозирования – для установления возможных негативных последствий от применения несовершенных институтов государства и гражданского общества.

Результаты работы. Раскрыто значение институтов государства и гражданского общества для успешного завершения земельной реформы в Украине. Исходя из несовершенства или несоблюдения этих институтов, дана оценка и приведен прогноз мероприятий земельной реформы в контексте национальной, экономической и продовольственной безопасности Украины.

Выводы. Достижение целей земельной реформы невозможно без эффективных институтов государства и гражданского общества. К сожалению, в ходе ее проведения появились недостаточно

согласованные между собой (относительно государственной и частной собственности на землю) и переходные (относительно моратория на продажу земель сельскохозяйственного назначения) институты. Такие институты в рамках институциональной теории трактуются как институциональные ловушки. Для выхода из них важно опираться на власть закона и возможности гражданского общества.

Ключевые слова: земли сельскохозяйственного назначения, земельные отношения, земельная реформа, рынок земли, институт (государства, гражданского общества), институциональная ловушка.

ZAKHARCHENKO V.I.

Transforming the technological structure of regional industrial complexes within a post-industrial development of Ukraine

The subject of the study is an assessment of the impact of state and civil society institutions on the effectiveness of land reform in Ukraine. The purpose of the article is to reveal the importance of the institutions of the state and civil society in order to increase efficiency and avoid deadlocks at the final stage of land reform in Ukraine.

The methodology of the work includes the use of theoretical analysis to form the scientific and practical foundations of institutional support for land reform in Ukraine, elements of the mandatory method – to ascertain the adequacy of legislative support and the feasibility of measures for total nationalization and privatization of land of national ownership, and the forecasting method – to establish possible negative consequences from the use of imperfect institutions of the state and civil society.

Results of work. The importance of state and civil society institutions for the successful completion of land reform in Ukraine has been revealed. Based on the imperfection or non-compliance of these institutions, an assessment and forecast of land reform activities in the context of national, economic and food security of Ukraine are given.

Conclusions. The goals of land reform cannot be achieved without effective institutions of the State and civil society. Unfortunately, it has resulted in inadequate coordination (on public and private ownership of land) and transitional (on a moratorium on the sale of agricultural land) institutions. Such institutions, within the framework of institutional theory, are interpreted as institutional traps. To get out of them, it is important to rely on the power of law and the capabilities of civil society.

Key words: agricultural lands, land relations, land reform, land market, institution (state, civil society), institutional trap.

Постановка проблеми. Земля, незважаючи на прогнози футурологів, що харчі в майбутньому одержуватимуть переважно із пробірки, була, є і буде найбільшим природним багатством України. За оцінками В. П. Руденка, у структурі природно-ресурсного потенціалу України частка земельних ресурсів складає 44,4% [1, с. 108].

При переході до ринку, аби земельні багатства використовувались більш ефективно (на конкурентних засадах), в Україні об'єктивно виникла необхідність у реформуванні земельних відносин, передусім щодо володіння, користування та розпорядження землями сільськогосподарського призначення (ЗСП). Інакше кажучи, на порядку денному ринкових перетворень стояла земельна реформа, яка включала в себе цілий комплекс правових, соціально-економічних, технічних та організаційних заходів.

Звичайно, земельна реформа, як і інші реформи, потребувала зміни старих і створення нових інститутів. «Інститути, – за визначенням Д. Норта, – це «правила гри» в суспільстві, або, висловлюючись більш формально, створені людиною обмежувальні рамки, які організують взаємовідносини між людьми» [2, с. 17]. До інститутів Д. Норт відносить офіційні правила (закони), неофіційні правила та процедури їх виконання.

На результативність земельної реформи в Україні щонайбільший вплив мали та й досі мають соціальні та економічні інститути. До перших належать інститути держави та громадянського суспільства, до других – інститути сфери суспільного відтворення (виробництва, розподілу, обміну та споживання), а також інститути просторової організації життєдіяльності людей, зокрема в сільській місцевості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням інституційного забезпечення земельної реформи в Україні присвячені праці таких вітчизняних учених, як Я. М. Гадзало, П. І. Гайдуцький, А. Є. Данкевич, Д. С. Добряк, О. П. Жук, Г. М. Калетнік, І. Г. Кириленко, О. І. Ковалів, Ю. Я. Лузан, Ю. О. Лупенко, І. Й. Малий, А. Г. Мартин, В. Я. Месель–Веселяк, О. М. Могильний, Л. Я. Новаковський, П. Т. Саблук, А. М. Третяк, М. М. Федоров, О. В. Ходаківська, О. М. Шпичак та ін. На значимість інститутів держави і громадянського суспільства при проведенні земельної реформи в Україні вказали: О. П. Гаража [3], О. І. Гуторов та О. І. Ковалів [4], Д. Л. Коляденко [5], Г. І. Шарий та В. В. Тимошевський [6] та ін. Однак у їхніх працях недостатньо уваги приділено особливостям впливу цих інститутів на результативність земельної реформи.

Мета статті – розкрити значення інститутів держави і громадянського суспільства для підвищення результативності та уникнення типових ситуацій на фінальній стадії земельної реформи в Україні.

Виклад основного матеріалу. Інститути держави є базовими в плані організації суспільства як політичної системи. Вони також визначають і форми організації економіки, а тому є «відповідальними» за її реформування, в т. ч. й проведення земельної реформи.

Вплив інститутів держави на її результативність виявляється насамперед через владу закону. Адже саме «... вакуум влади закону, який має підтримувати приватну власність і задавати правила гри у бізнесі» Р. Коуз у відгуку на книгу Е. де Сото [7] вважав головною причин невдач країн пострадянських країн, у т. ч. й України, при реформуванні їхньої економіки. Отже, успішність земельної реформи в Україні значною мірою визначається силою влади, здатністю тієї створити належне законодавче забезпечення й необхідний фон для її суспільної підтримки.

Створення нових або трансформація старих інститутів держави сильно залежать від політичної та соціокультурної системи суспільства. І якщо ця система недосконала, то в такому разі інституційні новації можуть приносити не тільки позитивні, а й негативні результати. Невипадково Д. Норта розглядає їх як «потворні соціальні новації» [2, с. 34].

Інституційні новації такої штибу В. М. Полтерович визначає як інституційні пастки. В його розу-

мінні, «інституційна пастка – це неефективна стійка норма (інститут), що має самопідтримуваний характер» [8, с. 4]. До інституційних пасток вчений відносить такі дисфункції, як неплатежі, бартер, корупція, ухиляння від оподаткування тощо.

У англомовній літературі замість терміна «інституційна пастка» («Institutional trap») використовується термін «ефект блокування» (lock-in effect). Він означає, що одного разу ухвалене рішення, наприклад про продаж землі, важко або й взагалі неможливо відмінити. Дуже точно цю особливість інституційної пастки, пов'язаної з продажем землі, виразив письменник Марк Твен: «Земля – це товар, який вже в світі не виробляється, і якщо його продати – на цьому треба ставити крапку» [9].

Слід зауважити, що між інституційними пастками та їх наслідками інколи дуже важко провести вододіл, хоча на практиці в цьому й немає особливої потреби. Але в чисто теоретичному плані характерною особливістю інституційної пастки має бути значна складність або й неможливість повернення в певній системі відносин, наприклад земельних (за М. Твеном), до їх початкового стану.

Причини виникнення інституційних пасток В. М. Полтерович вбачає в різкій зміні економічних умов у державі, передачі перехідної ренти приватним особам, недостатності державного контролю, а також у макроекономічній політиці, яка спрямована на подолання інфляції будь-якою ціною [8, с. 38].

Цікаво, що навіть після повного усунення причин появи інституційних пасток вони повністю не зникають: внаслідок неоднорідності, асинхронності та складності інституційних змін [10, с. 4]. А в умовах України вихід з інституційної пастки часто є неможливим ще й через домінування приватних і корпоративних інтересів над загальнодержавними. Відтак, інституційних пасток краще уникати, ніж потім докладати максимум зусиль, щоб вийти з них.

Зрозуміло, що інституційні пастки становлять значну загрозу для успішного завершення (фіналізації) земельної реформи в Україні. Старт цієї реформи, як відомо, було покладено ще Постановою Верховної Ради України «Про земельну реформу» від 18.12.1990 р. № 563–XII. Ключовим завданням реформи було визначено перерозподіл ЗСП державної форми власності на користь приватної й колективної та організація ринку землі. З цієї метою у 1994 році було проведено розпаювання

ЗСП колгоспів і радгоспів між їх працівниками, а у 2001 році паї було передано у приватну власність, хоча й без права їх продажу до прийняття спеціального закону про обіг земель. Введений тоді і закріплений в Земельному кодексі України (ЗКУ) мораторій на продаж ЗСП був декілька разів пролонгований постановами Верховної Ради України (2004–2018 років) і скасований тільки після прийняття Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обігу земель сільськогосподарського призначення» від 31.03.2020 р. № 552–ІХ. Однак норми цього закону, як і пов'язаних із ним інших законодавчих актів, провокують поглиблення старих та появу нових інституційних пасток, зокрема пасток пов'язаних із інститутами держави та громадянського суспільства.

На ґрунті інститутів держави пастки земельної реформи виникають насамперед тому, що владні команди, особливо за часів президентства П. О. Порошенка та В. О. Зеленського, стоять на позиціях представників неолібералізму: австрійської школи економічної науки (Л. фон Мізес, Ф. фон Гайек та ін.); Вашингтонського консенсусу (Дж. Вільямсон та ін.), що ліг в основу пропозицій МВФ і Світового банку щодо неокolonіального реформування економіки багатьох країн, у т. ч. й України; лібертаріанства, що пропагує ідеї супервільного капіталізму, за якого роль держави в регулюванні економіки загалом і земельних відносин зокрема зводиться до самого мінімуму. Відповідно, приватизація земель та організація вільного ринку землі розглядається в законі № 552–ІХ і дотичних до нього законодавчих актах як абсолютний імператив, але без належного аналізу ризиків для національної, економічної та продовольчої безпеки країни. І такі неоліберальні підходи тягнуть за собою низку інституційних пасток земельної реформи, що підривають основи державності України.

1. Втрата Українською державою свого територіального базису. Якщо в результаті реалізації норм закону № 552–ІХ, уведених в ЗКУ, власниками українських ЗСП стануть компанії з іноземним капіталом (фактично резиденти інших країн), то в такому разі взагалі відпаде необхідність захоплювати Україну силою зброї (тієї ж Росії). У неї «з під ніг» буде вибито територіальний базис, адже ЗСП складають 71% території країни. Тому Українську землю, яка виставляється на продаж,

слід розглядати не стільки як товар, скільки як загальний засіб праці – *locus standi* (за К. Марксом), тобто місце на якому стоїть як окремий працівник, так і вся держава. Без цього місця (територіального базису), приналежного Українській державі, вона взагалі не може існувати.

Отже, Україна, продавши свої землі іноземцям, може втратити більшу частину своєї території, а відтак і державність, внаслідок однієї тільки економічної агресії – і не тільки Росії. Українці ж у такому разі можуть стати персонами «нон грата» на рідній землі.

В Україні нині іноземці формально не володіють земельними ділянками, але вже зараз за площею ЗСП, що контролюються іноземними інвесторами, вона відноситься до першої десятки країн світу.

Щодо потенційних економічних окупантів України, то їх більше ніж досить; це, окрім Росії, Китай, арабські країни та низка транснаціональних корпорацій (ТНК). Україна взагалі може стати епіцентром світової боротьби за земельні ресурси, тому що населення світу стрімко зростає, а площі ЗСП внаслідок кліматичних змін, вилучення їх для військових, промислових та соціальних потреб стрімко скорочуються.

Особливо тривожно те, що на ЗСП в Україні претендують (на основі переважного права орендаря на їх купівлю) юридичні особи країни-окупанта. Це, компанія NCH Capital, яка майже рівномірно розподілила 800 тис. га свого земельного банку в Росії й Україні. Це «Сбербанк Росії», який намагається оформити як заставу права користування (а в перспективі – і розпорядження!) ЗСП в Одеській області, що належать ТОВ «Одеський коровай». Це й багато інших юросіб країни-окупанта. Відтак, у ситуації, коли українські воїни гинуть за українську землю на російсько-українській війні, внесена законом № 552–ІХ норма (до ст. 130, пункту 2 ЗКУ) щодо заборони набуття права власності на ЗСП юрособами країни-окупанта, не може бути відмінена ні за яких обставин.

Особливий інтерес до українських ЗСП проявляє Китай та його громадяни. Це зумовлено тим, що 45% сільськогосподарської продукції українські агровиборники експортують саме до цієї країни. Звісно, китайським компаніям вигідніше було б купити ЗСП в Україні і на них вирощувати необхідну агропродукцію, ніж купувати її у українських фермерів. Щонайбільше українськими ЗСП ціка-

вється власник китайської компанії Alibaba Group, статки якого перевищують 35 млрд дол.

Із арабських країн найбільшу активність на українському аграрному ринку проявляє Саудівська Аравія. Свідченням цього є те, що у 2014 році саудівська компанія SALIC придбала один із найбільших українських агрохолдингів «Мрія».

На українські ЗСП «поклали око» й потужні ТНК. Так, Dragon Capital, інвесторами якої є Дж. Сорос, Goldman Sachs і OPIC, для операцій з купівлі–продажу ЗСП спеціально придбала в Україні Ідея Банк. А бенефіціари фонду NCH Дж. Пор і М. Табасінік, що вже володіють в Україні компанією «Агропросперіс» (із земельним банком близько 400 тис. га), для операцій на українському ринку ЗСП купили у 2015 році «Астра Банк». З цією метою вони провели ребрендинг банку: перейменували його на «Агропросперіс Банк» та докапіталізували у 2017 році до 210 млн грн [11].

На важливості збереження ЗСП як територіального базису Української держави акцентує увагу один із її творців Степан Хмара. Виступаючи на Прямому каналі з нагоди 30–річчя Конституції України він сказав: «З усього видно, як він (Володимир Зеленський. – В. З.) ... намагався за всяку ціну протягнути закон про продаж землі, а це суперечить ... 13–й і 14–й статтям Конституції. Це дуже важливо для держави, для українського народу, для нашої нації, для нашого майбутнього». Продаж землі та інші діяння «слуг народу» дозволи йому зробити висновок, що «зелені» – це ліквідатори Української держави».

Отже, для збереження Україною державності необхідно визнати, що українські ЗСП не можуть бути товаром у чистому вигляді, оскільки вони є не тільки основним засобом виробництва і предметом праці, а й територіальним базисом для її існування.

2. Руйнування державницьких інституцій. Щоб «протягнути» через Верховну Раду України антидержавний закон № 552–ІХ (про продаж «із потрохами» ЗСП) українській владі нічого не залишалось як «взяти змором» ключові інституції державної влади. Перед прийняттям закону йшла багатоденна ідеологічна обробка депутатського корпусу (бо й окремі «слуги народу» публічно висловлювали перестороги щодо прийняття цього закону), зібрання Ради проводилися навіть в період локдауну, було відкладено розгляд багатьох інших законів (через тисячі правок до цього закону), голосування проводилося без присутності

багатьох зареєстрованих депутатів, а сам закон приймався по–злодійськи – вночі. Всього проголосувало 259 депутатів – слуг глобального капіталу, шонайбільше із фракцій «Слуга народу», «Європейська солідарність» та «Голос».

Коли ж група із 48 народних депутатів звернулася 4 травня 2020 року до Конституційного суду України (КСУ) із запитом щодо конституційності закону № 552–ІХ, його робота взагалі була заблокована: в оперативному відношенні – співробітниками Управління державної охорони, а в законодавчому полі – Президентом України. 29 грудня 2020 року президент В. Зеленський підписав указ про відсторонення на два місяці голови КСУ О. Тупицького від посади судді КСУ з метою «відновлення справедливості та вирішення конституційної кризи». А 26 лютого 2021 року президент продовжив термін відсторонення ще на один місяць. Таким чином робота КСУ була паралізована. Ясно, що якби він працював, то нізащо не визнав би конституційним закон № 552–ІХ, принаймні з позиції заперечення загальнонародної власності на землю, бо навіть самий незалежний у світі англійський суд не взявся б оскаржити право англійської королеви (читай – англійського народу) як кінцевого бенефіціара англійської землі, хоча та й може здаватися в оренду до 99 років.

3. Посилення загроз сепаратизації та втрати територіальної цілісності країни. Якщо землями державної власності в регіонах і об'єднаних територіальних громадах (ОТГ) із сильними антиукраїнськими настроями заволодіють місцеві клептократи й олігархи, то це з великою ймовірністю призведе до посилення сепаратистських рухів, або, щонайменше, до використання права власності на землю (фактично – на територію) як важеля політичного впливу на органи місцевого самоврядування. І цьому навряд чи може завадити запобіжник, передбачений у законі № 552–ІХ (ст. 130 ЗКУ) у вигляді заборони продажу земель, які розташовані ближче, ніж 50 км від державного кордону.

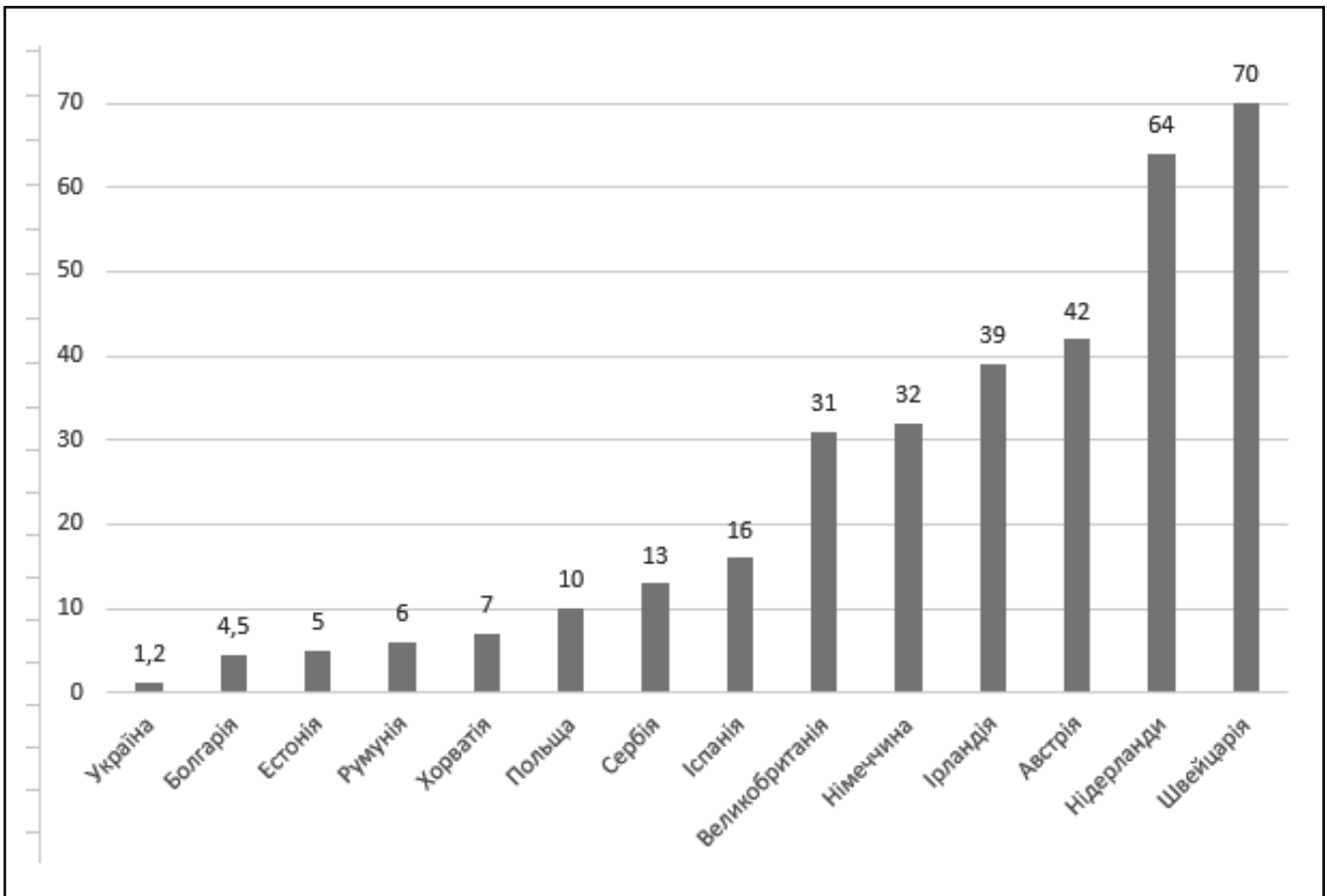
Більше того, при формуванні на рівні ОТГ і навіть цілих районів приватних латифундій (на базі сучасних агрохолдингів) може скластися ситуація, за якої навіть недосконала система стримувань і противаг із ключових питань, що склалася на місцевому рівні, зовсім не працюватиме. Все вирішуватиме одноосібник–латифундист.

4. Ускладнення проблем із відведенням земельних ділянок для задоволення суспільних потреб. Мова йде про земельні ділянки, необхідні для військових об'єктів, об'єктів інфраструктури, у т.ч. й екологічної (доріг, мостів, ліній електропередач, нафто- і газопроводів, смітєвих полігонів тощо), об'єктів надрокористування та природно-заповідного фонду, кладовищ тощо. Після прийняття закону № 552–IX реалізація норм іншого Закону України «Про відчуження земельних ділянок, інших об'єктів нерухомого майна, що на них розміщені, які перебувають у приватній власності, для суспільних потреб чи з мотивів суспільної необхідності» від 17.11.2009 р. № 1559–VI ще більше ускладнилася, бо земля таких ділянок різко зросла в ціні. На це вказує, зокрема, те, що у багатьох поселеннях України місцева влада ще до початку дії закону № 552–IX (з 1 липня 2021 року) відвела додаткові земельні ділянки під кладовища. Щоправда, й до прийняття закону № 552–IX проблема відведення земельних ділянок для суспільних потреб вирішувалася дуже непросто. Досить

хоча б пригадати епопею із пошуком земельної ділянки для нового смітєвого полігону м. Львова.

5. Втрата державою основного економічного активу із розряду *perpetuum mobile* («вічного двигуна»). Виручка від продажу сільськогосподарських земель буде для держави одноразовою і не надто великою: за оцінками експертів – від 1 до 2,5 млрд. євро [12]. Це пояснюється тим, що на первинному ринку 1 га землі коштуватиме трохи більше 1 тис. дол., що значно менше, ніж у європейських країнах (рис.).

Ми взагалі вважаємо, що Україні як державі, яка знаходиться в епіцентрі геополітичних битв (як і Ізраїль) не слід виставляти на продаж ЗСП, хоча б тому що вони належать не тільки до стратегічно значимих, а й високодохідних активів. При збереженні державою ЗСП у своїй власності вона мала б постійні надходження до бюджету не тільки від земельного податку, а й від продажу права оренди земель. Нині вартість оренди ЗСП в Україні в середньому складає 40 дол. за 1 га, тоді як у Західній Європі – 350 дол. [14]. Але при

Середня вартість земель сільськогосподарського призначення в деяких країнах Європи (на 1 січня 2017 року), тис. дол. США

Джерело: [13].

продажу права оренди українських ЗСП на електронній платформі їх ціна (через посилення конкуренції) зростатиме.

Дисфункції (пастки), породжувані інститутами держави, певною мірою мають врівноважуватися інститутами громадянського суспільства. Причому останні мають не тільки забезпечувати контроль суспільства за діяльністю органів державної влади, а й робити їх до певної міри залежними від нього, від різних форм громадської активності, зокрема таких, як референдум щодо ринку землі, селянські (фермерські) віче, протестні акції тощо. На практиці ж блокування владою громадської активності, передусім референдуму щодо ринку землі, розширює низку пасток інститутів держави та громадянського суспільства.

6. Блокування волевиявлення людей, зокрема щодо запровадження ринку землі. 11 червня 2021 року Центральною виборчою комісією (ймовірно за вказівкою з Офісу Президента) було заблоковано проведення всеукраїнського референдуму щодо продажу ЗСП шляхом відмови в реєстрації ініціативної групи. Як варіант владою пропонується референдум щодо продажу землі іноземцям, але це підміна понять, бо, як показують численні соціологічні опитування, український народ проти продажу землі взагалі, а не тільки проти продажу її іноземцям. Результати останнього такого опитування, проведеного Київським міжнародним інститутом соціології з 22 по 27 червня 2021 року, зайвий раз підтверджують це. Згідно з ним, 71,7% опитаних переконані, що рішення про запровадження в Україні ринку купівлі-продажу ЗСП повинне прийматися на всеукраїнському референдумі, 21% – проти такої ініціативи, решта – не визначилися або не захотіли відповідати. В разі ж проведення референдуму на питання «Чи підтримуєте Ви заборону на продаж ЗСП?» 65,2% респондентів проголосували б «за», а 21,8% – за «ні». Щодо продажу землі іноземцям, то його не підтримало б 84,1% респондентів [15].

Отже, українська влада в угоду країнам базування ТНК (інтереси яких в Україні представляють МВФ і Світовий банк) та своїм олігархам, клептократам і нуворишам брутально нехтує волевиявленням більшості українського народу в питанні про продаж ЗСП.

7. Олігархізація аграрного сектору. Після прийняття Указу Президента України «Про невід-

кладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектору економіки» від 12.12.1999 р. № 1529/99 в Україні як «гриби після дощу» стали появлятися і зростати агрохолдинги. За більше як 20 років свого існування вони наросили орендовані площі ЗСП до 5,6 млн га, що складає 39% їх загальної площі. Упровадження ж відкритого ринку ЗСП призведе до ще більшої їх концентрації у агрохолдингів, які як юридичні особи з 2024 року вступлять у права землевласників. Таким чином, клас земельних олігархів (вітчизняних та іноземних) стане панівним в агросекторі України. При цьому ще більше посилиться розрив між багатими й бідними в країні, і це підриватиме й так нестійку соціальну злагоду в українському суспільстві.

8. Гальмування процесу формування фермерства як середнього класу на селі. Концентрація ЗСП у агрохолдингах негативно позначиться й на фермерському русі, призведе до зменшення кількості фермерських господарств та оброблюваних ними площ. На небезпеку цього звертає увагу экс-прем'єр-міністр України В. Гройсман: «Земельна реформа в її нинішньому вигляді не має нічого спільного з інтересами України та українців. Закон зробить українців біднішими, бо він налаштований на те, щоб кількість фермерів, які обробляють землю, не збільшувалася, а зменшувалася. А саме фермери – це середній клас на землі. В поєднанні з децентралізацією це міцна економічна основа країни. Й ухвалене законодавство підриває не тільки наші економічні основи, а й національну безпеку» [16]. До речі, за часів прем'єрства В. Гройсмана кількість фермерських господарств в Україні зроста з 15 тис. до 34, тоді як за останні два роки вона знизилася до 32 тис.

Малоймовірно, що ця цифра в найближчі роки зросте, тому що в законі № 552-IX відсутня норма, яка є важливою для запровадження цивілізованого ринку землі, щодо її купівлі тією особою, яка живе й працює в межах громади, де знаходиться земля, а не просто має кошти на її придбання.

Аби в умовах фіналізації земельної реформи не нанести «смертельного удару» фермерському руху, українським законодавцям слід законодавчо закріпити рішення Уряду від 4 квітня 2018 року про передачу у власність понад 25 тис. українських фермерів 500 тис. га землі, яку їм виділили у 1990-х роках.

9. Загроза соціальної нестабільності в країні. Найбільшої гостроти вона набула 20 вересня 2019 року зокрема тому, що в законопроекті про ринок землі з'явилася норма про можливий продаж до 200 тис. га ЗСП іноземним фізичним і юридичним особам. Того дня під проводом Всеукраїнської Аграрної Ради в акціях у 15 областях України взяли участь понад 15 000 аграріїв та було задіяно близько 1000 одиниць техніки.

Спонтанні виступи окремих громадян та груп, зокрема учасників АТО, часто відбуваються через порушення органами державної влади та місцевого самоврядування статей 118 та 121 ЗКУ, якими передбачено право безоплатної приватизації земельних ділянок, а саме: для ведення особистого селянського господарства – не більше 2 га; для ведення садівництва – не більше 0,12 га; для житлового будівництва (присадибна ділянка) у селах – не більше 0,25 га, в селищах – не більше 0,15 га, в містах – не більше 0,10 га; для індивідуального дачного будівництва – не більше 0,10 га.

Основною причиною соціальних збурень на ґрунті земельних відносин є порушення принципів філософії Дж. Локка про державу. Один із них передбачає однакове право кожного громадянина на відповідну частку державної власності, в т. ч. й земельної, володіння якою дає її власнику позитивний дохід у вигляді ренти.

Висновки

Досягнення цілей земельної реформи є неможливим без створення належного інституційного підґрунтя у вигляді ефективних інститутів, зокрема інститутів держави та громадянського суспільства. На жаль, в ході проведення земельної реформи з'явилися недостатньо узгоджені між собою (щодо державної і приватної власності на землю) та перехідні (щодо мораторію на продаж земель сільськогосподарського призначення) інститути, які в рамках інституціональної теорії трактуються як інституційні пастки. Оскільки останні несуть загрозу державності України, то для їх уникнення або виходу із них необхідно спиратися на владу закону та можливості громадянського суспільства.

Список використаних джерел

1. Руденко В. П. Географія природно-ресурсного потенціалу України. Львів : Світ, 1993. 238 с.

2. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / пер. с англ. Москва : Фонд экономической книги «Начала», 1997. 180 с.

3. Гаража О. П. Інституціональні засади державного управління земельними ресурсами. Східна Європа: економіка, бізнес та управління. 2016. Вип. 5. С. 67–73. URL : http://www.easterneurope-ebm.in.ua/journal/5_2016/13.pdf

4. Гуторов О.І., Ковалів О. І. Теоретико-методологічні засади розвитку та інституціонального забезпечення трансформації земельних відносин в Україні. Вісник ХНАУ ім. В.В. Докучаєва. Серія : Економічні науки. 2019. № 4. Т 1. С. 267–279.

5. Коляденко Д. Л. Інституціональні аспекти трансформації земельних відносин. Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2018. № 9. С. 122–135.

6. Шарий Г. І., Тимошевський В. В. Інституційне забезпечення розвитку земельних відносин в аграрному секторі. Економіка і суспільство. 2017. Вип. № 8. С. 502–509. URL : https://economyandsociety.in.ua/journals/8_ukr/86.pdf

7. Сото Е. де. Загадка капіталу. Чому капіталізм перемагає на Заході і ніде більше? / пер. з англ. Київ : Наш формат, 2017. 232 с. URL : <https://nashformat.ua/products/zagadka-kapitalu.-chomu-kapitalizm-peremagae-na-zahodi-i-nide-bilshе-709029>

8. Полтерович В. М. Институциональные ловушки и экономические реформы. Экономика и математические методы. 1999. № 2. С. 1–37.

9. Кушнірук Б. По мораторію на продаж землі – цілий парад маніпуляцій і домислів. Укрінформ : інформ. агентство. 2017. 22 черв. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2251168-pro-moratoriu-na-prodaz-zemli-cilij-parad-manipulacij-i-domisliv.html>

10. Гражевська Н. І., Заваженко А. О. Інституційні пастки ринкового реформування економіки України. Науковий вісник Чернівецького університету. Економіка. 2019. Вип. 820. С. 3–10.

11. Губриенко Р. Лазейки земельного закону – хто готовиться к продаже земли. Vesti.ua : портал. 2020. 20 янв. URL : <https://vesti.ua/strana/lazejki-zemelnogo-zakona-kto-gotoviyatsya-k-prodazhe-zemli>

12. Куц А. Земельный вопрос. Кабмин решил начать реформу с собственного огорода. Деловая столица : газ. 2017. 9 июня. URL : <http://www.dsnews.ua/economics/zemelnyy-vopros-pochemu-u-ukrainyne-poluchaetsya-navesti-08062017220000>

13. Основные характеристики земельного фонда Украины. Proconsul : портал. 2017. 8 авг. URL : https://proconsul.com.ua/konsultacii/pokazateli-rynka-nedvizhimosti/osnovnye_harakteristiki_zemelnogo_fonda_Ukrainy.print

14. Андроник В. В Украине грядет земельная реформа: что даст украинцам свободный рынок земли. Сегодня : газ. 2017. 16 апр. URL : <http://www.segodnya.ua/economics/enews/v-ukraine-gryadet-zemelnaya-reforma-zachem-strane-rynok-zemli-1013044.html>

15. 84% украинцев против продажи сельхозземли иностранцам – опрос. Экономическая правда : интернет-изд. 2021. 5 июля. URL : <https://www.epravda.com.ua/rus/news/2021/07/5/675614/>

16. Саенко О. Ринок землі. Які проблеми чекають на фермерів і як врятувати середній клас? Lexinform : портал. 2021. 14 черв. URL : <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/rynok-zemli-yaki-problemy-chekayut-na-fermeriv-i-yak-vryatuvaty-serednij-klas/>

References

1. Rudenko V. P. Heohrafiia pryrodno-resursnoho potentsialu Ukrainy. Lviv : Svit, 1993. 238 s.

2. Nort D. Institutyi, institutsionalnye izmeneniya i funkcionirovanie ekonomiki / per. s angl. Moskva : Fond ekonomicheskoy knigi «Nachala», 1997. 180 s.

3. Harazha O. P. Instytutsionalni zasady derzhavnoho upravlinnia zemelnymy resursamy. Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnia. 2016. Vyp. 5. S. 67–73. URL : http://www.easterneurope-ebm.in.ua/journal/5_2016/13.pdf

4. Hutorov O.I., Kovaliv O. I. Teoretyko-metodolohichni zasady rozvytku ta instytutsionalnoho zabezpechennia transformatsii zemelnykh vidnosyn v Ukraini. Visnyk KhNAU im. V.V. Dokuchaieva. Seria : Ekonomichni nauky. 2019. № 4. Т 1. S. 267–279.

5. Koliadenko D. L. Instytutsionalni aspekty transformatsii zemelnykh vidnosyn. Ekonomika. Finansy. Menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky. 2018. № 9. S. 122–135.

6. Sharyi H. I., Tymoshevskiy V. V. Instytutsiine zabezpechennia rozvytku zemelnykh vidnosyn v ahrarynomu sektori. Ekonomika i suspilstvo. 2017. Vyp. № 8. S. 502–509. URL : https://economyandsociety.in.ua/journals/8_ukr/86.pdf

7. Soto E. de. Zahadka kapitalu. Chomu kapitalizm peremahaie na Zakhodi i nide bilshe? / per. z anhl. Kyiv : Nash format, 2017. 232 s. URL : <https://nashformat.ua/products/zagadka-kapitalu.-chomu-kapitalizm-peremagae-na-zahodi-i-nide-bilshe-709029>

8. Polterovich V. M. Institutsonalnyie lovushki i ekonomicheskie reformyi. Ekonomika i matematicheskie metody. 1999. # 2. S. 1–37.

9. Kushniruk B. Po moratoriiu na prodazh zemli – tsilyi parad manipulatsii i domysliv. Ukrinform : inform. ahentstvo. 2017. 22 cherv. URL : <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2251168-po-moratoriu-na-prodazh-zemli-cilij-parad-manipulacij-i-domisliv.html>

10. Hrazhevskia N. I., Zavazhenko A. O. Instytutsiini pastky rykovoho reformuvannia ekonomiky Ukrainy. Naukovi visnyk Chernivetskoho universytetu. Ekonomika. 2019. Vyp. 820. S. 3–10.

11. Gubrienko R. Lazeyki zemelnogo zakona – kto gotovitsya k prodazhe zemli. Vesti.ua : portal. 2020. 20 yanv. URL : <https://vesti.ua/strana/lazejki-zemelnogo-zakona-kto-gotovyatsya-k-prodazhe-zemli>

12. Kusch A. Zemelnyiy vopros. Kabmin reshil nachat reformu s sobstvennogo ogoroda. Delovaya stolitsa : gaz. 2017. 9 iyunya. URL : <http://www.dsnews.ua/economics/zemelnyy-vopros-pochemu-u-ukrainy-ne-poluchaetsya-navesti-08062017220000>

13. Osnovnyie harakteristiki zemelnogo fonda Ukrainyi. Proconsul : portal. 2017. 8 avg. URL : https://proconsul.com.ua/konsultacii/pokazateli-rynka-nedvizhimosti/osnovnye_harakteristiki_zemelnogo_fonda_Ukrainy.print

14. Andronik V. V Ukraine gryadet zemelnaya reforma: chto dast ukraintsam svobodnyiy ryinok zemli. Segodnya : gaz. 2017. 16 apr. URL : <http://www.segodnya.ua/economics/enews/v-ukraine-gryadet-zemelnaya-reforma-zachem-strane-rynok-zemli-1013044.html>

15. 84% ukraintsev protiv prodazhi selhozzemli inostrantsam – opros. Ekonomicheskaya pravda : internet-izd. 2021. 5 iyulya. URL : <https://www.epravda.com.ua/rus/news/2021/07/5/675614/>

16. Saienko O. Ryнок землі. Які проблеми чекать на фермерів і як врятувати середній клас? Lexinform : портал. 2021. 14 cherv. URL : <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/rynok-zemli-yaki-problemy-chekayut-na-fermeriv-i-yak-vryatuvaty-serednij-klas/>

Дані про автора

Захарченко Володимир Іванович,

професор кафедри адміністративного менеджменту та альтернативних джерел енергії, Вінницький національний аграрний університет, д.е.н., професор

e-mail: zakharchenkovni@i.ua

orcid.org/0000-0003-3645-2597

Данные об авторе**Захарченко Владимир Иванович,**

профессор кафедры административного менеджмента и альтернативных источников энергии, Винницкий национальный аграрный университет, д.э.н., профессор
e-mail: zakharchenkovn@i.ua

Data about the author**Vladimir Zakharchenko,**

professor of the department administrative management and alternative energy sources, Vinnytsia National Agrarian University, doctor of economics, professor
e-mail: zakharchenkovn@i.ua

ЗАЛИЗНЮК В.П.
ЯЦЕНКО В.А.

Системы джерел торговельно-економічної інформації міжнародної торгівлі ООН за принципами «єдиного вікна» на митницях країн світу. Аналіз досвіду

Предметом роботи є розгляд теоретичних та практичних аспектів організації роботи митних пунктів пропуску за принципами «єдиного вікна» країн світу.

Мета дослідження – розглянути на основі сервісної моделі модернізації публічного управління за впровадженням інформаційно – комунікаційних технологій (ІКТ) технології роботи митних пунктів пропуску.

Методи дослідження. У роботі використана сукупність наукових методів і підходів, у тому числі системний, структурно – функціональний, історичний, логічний, що дозволило забезпечити концептуальну єдність дослідження.

Результати роботи. У статті за сервісною моделлю публічного управління розглянуті принципи та методи організації роботи митних органів при міжнародній торгівлі.

Галузь застосування результатів. Система наук із сімейства галузі державного управління, широке коло методологічних аспектів соціально – економічних, правових наук з проблем інформатизації управління економікою країн світу на принципах державно – приватного партнерства.

Висновки. Основні підсумки дослідження, їх теоретичні результати слід звести до наступних висновків: 1. Упровадження принципів «єдиного вікна» на митних пунктах пропуску сприяють поживленню економічної діяльності країн світу та їх взаємодії в сфері міжнародної торгівлі. 2. Рекомендації ООН надають певний методичний вплив для організації роботи митних пунктів пропуску з впровадженням інформаційно – комунікаційних технологій що сприяє сталому розвитку економік країн світу. 3. Упровадження сервісної моделі модернізації публічного управління за використанням інформаційно – комунікаційних технологій (ІКТ) поширюють можливості участі приватних організацій в управлінні держави.

Ключові слова: сервісні моделі, цілі сталого розвитку, модернізації публічного управління, міжнародна торгівля, системи джерел торговельно-економічної інформації міжнародної торгівлі, принципи «єдиного вікна», інформаційно – комунікаційні технології.

ЗАЛИЗНЮК В.П.
ЯЦЕНКО В. А.

Системы источников торгово – экономической информации международной торговли ООН по принципам «единого окна» на таможенных странах мира. Анализ опыта.

Предметом работы является рассмотрение теоретических и практических аспектов организации работы таможенных пунктов пропуска по принципам «единого окна».

Цель исследования – рассмотрение на основе сервисной модели модернизации публичного управления с внедрением информационно – коммуникационных технологий (ІКТ) технологии работы таможенных пунктов пропуска.

ЗМІСТ

Макроекономічні аспекти сучасної економіки

ПЕТУХОВА О.М., ЕШ С.М. Розвиток депозитарних послуг на фондовому ринку України.....	7
ГУШТАН Т.В. ІНДУС К.П., КОВАЧ М.Й. Комплексне оцінювання рівня фінансової стійкості банківської системи	15
ТРУШ Ю.Л., ЛЕВЧЕНКО Ю.Г. Методологія економічних наукових досліджень суб'єктів господарювання: теоретичний і прикладний аспект.....	20
ЗАХАРЧЕНКО В.І. Земельна реформа в «полоні» інститутів держави та громадянського суспільства	25
ЗАЛІЗНЮК В.П., ЯЦЕНКО В.А. Системи джерел торговельно–економічної інформації міжнародної торгівлі ООН за принципами «єдиного вікна» на митницях країн світу. Аналіз досвіду	34

Інноваційно–інвестиційна політика

ШАБРАНЬСЬКА Н.І., МИШКІН М.К. Новітні інструменти реалізації державної Науково–технічної та інноваційної політики	41
ОРЛОВА–КУРИЛОВА О.В., ЦЮЦЮПА С.В., МАРКІВ Г.О., СЕРГІЄНКО С.С. Державне управління розвитком інноваційного підприємництва в умовах конкуренції: проєктний менеджмент, генерація людського ресурсу та антропія інституціональних пасток в умовах глобалізації	49

Економічні проблеми розвитку галузей та видів економічної діяльності

РИЖАКОВА Г.М., ОРЛЕНКО І.М., МАЛИХІНА О.М. Методологічна регламентація та аналітико–інформаційне забезпечення менеджменту організацій в сучасній системі будівельного девелопменту.....	59
ГНАТЕНКО І.А., ЗОСЬ–КІОР М.В., НАГОЛЮК О.Є., СЕВРЮКОВ В.В. Ефективність виробництва продукції підприємств агропродовольчої сфери в системі земельного менеджменту та розвитку екосистем.....	65
ІВАНЮТА Т.М. Організаційно–економічний контекст контролінгу витрат в системі управління підприємством	73
ЮГАС Е.Ф., ШЕЛЕМОН Л.М. Визначення інформаційних потоків системи бухгалтерського обліку в умовах стратегічного управління підприємством.....	78
КУЧЕРЕНКО О.І., КУШНІР І.І., РИЖАКОВ Д.А. Методика обґрунтування управлінських рішень щодо забезпечення цільового рівня результативності операційних бізнес–процесів будівельного підприємства	83
ФОН РОЗЕН В.Н. Мировые финансовые центры и развитие новейших финансовых технологий: таргетирование децентрализации?	90
ЗОРІНА О.А., ПЕТРАКОВСЬКА О.В. Проблемні аспекти нормативно–правового регулювання обліку операцій з давальницькою сировиною.....	96
ВІДОМЕНКО О.І. Важливість опанування навичками ведення комерційних переговорів та знань комунікативних стратегій в умовах формування ринкових відносин.....	105

Розвиток регіональної економіки

ОЗАРКО К.С., ТЕСЛЯ Д.В. Інструменти територіального маркетингу у використанні ринкового потенціалу регіонів	112
---	-----

Соціально–трудова проблеми

БАСЮК Т.П. Обґрунтування управлінських рішень щодо стратегічного розвитку підприємства як соціально– економічної системи	122
---	-----